

УДК 37:33:659.15](477.8)

Зінаїда Гінтерс

ПЕДАГОГІЧНІ ВИДАННЯ, ПІДРУЧНИКИ ТА ПОСІБНИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ (ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

У наукових працях, архівних джерелах із проблем просвітньо-економічних процесів на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ ст. чимало уваги приділено педагогічній, науковій, громадсько-економічній і культурно-просвітницькій діяльності українських культурно-освітніх діячів і педагогів, розробці ними підручників, порадників, навчальних посібників і рекомендацій, що є актуальним в умовах незалежної України як цінний історико-педагогічний досвід.

Метою даної публікації є розкриття значення педагогічних видань, підручників і посібників для економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ століть, що сприяло підвищенню їх ролі у справі кооперативної освіти, фахового навчання, ефективності господарювання.

Проблемі становлення і розвитку українського шкільництва на західноукраїнських землях, ролі освітньо-виховної діяльності громадських організацій і видатних особистостей у національному вихованні, розбудові системи освіти присвячені дослідження І. Андрухів, М. Барни, О. Бенци, С. Вдович, А. Вихруща, І. Гавришчака, Д. Герцюка, Т. Завгородньої, І. Курляк, О. Ковальчук, С. Лаби, І. Мишишин, З. Нагачевської, О. Пенішкевич, Н. Сабат, Б. Ступарика, Г. Субтельної, О. Фізеші, О. Яцини, Я. Яціва.

Передові представники інтелігенції, педагоги, організатори й активні діячі громадського і просвітницького руху в Україні ХІХ – першої половини ХХ століття І. Брик, А. Волошин, М. Галуцинський, М. Дужий, О. Духнович, І. Калинович, Д. Коренець, Є. Косевич, С. Магальяс, С. Сірополко, Є. Храпливий, І. Ющишин намагалися у своїх підручниках, методичних порадах, журнальних публікаціях донести до простого люду необхідність неперервного навчання, потреби в самоосвіті як шляху до підвищення добробуту, національно-культурного відродження українського народу. Вче-

ні наголошували, що економічна освіта – не самоціль, вона є потужним чинником виховання цілісної особистості. У цій надзвичайно складній справі використовувалося чимало різних засобів впливу на формування особистості. Один із них – навчальна книга, підручник, poradnik.

Аналіз джерельної бази свідчить, що на західноукраїнських землях початку ХІХ століття провідна роль у захисті і розвитку народного шкільництва, педагогічної думки, розробці підручників, зростанні освіченості й соціальної свідомості населення краю належала церкві [12, с. 45]. Здобутки українського шкільництва цього часу пов'язані з діяльністю І. Могилиничького, представників “Руської трійці” М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького. Наприклад, з ініціативи І. Могилиничького у Перемишлі створено “Товариство галицьких Греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних”, метою якого було видання шкільних книжок народною мовою. За час наглядку І. Могилиничького за шкільництвом у перемиській єпархії було видано п'ять шкільних підручників, серед яких “Букварь словено-руского языка”, “Наука християнська по ряду катехизма нормального к пользі дітей парафіяльних” та ін. [12 с. 38]. Для підвищення якості підручників, залучення широкого кола авторів до їх написання у 30–40-х роках ХІХ ст. оголошувалися конкурси, внаслідок чого у практику народних шкіл було введено низку нових підручників, які відповідали вимогам часу. Серед них “Книжка для читанія” (1849 р.), “Букварь рускій для школ въ Галиціи” (1849 р.), укладений Антоном Добржанським, “Настановленіє к умочисленію” ч. І і ІІ (1849 р., 1850 р.) та ін. [12, с. 45].

Як свідчить дослідження Б. Ступарика, на особливу увагу заслуговує підручник методики крилошанина Івана Лаврівського, що був поданий до цензури 1837 р. та схвалений до друку 1 лютого 1838 р., але виданий не був. Адресований він був учителям і помічникам учителів тривіальних і парафіяльних шкіл, а підготовлений з урахуванням передових ідей європейської педагогіки. Належне виховання і досконалість у навчанні, – наголошувалося в підручнику, – є потрібним і корисним для всього краю, бо з дітей у дорослому віці стануть рільники, ремісники, торговці, судді та ін. Якщо вони будуть мати занедбане серце і розум, то не матимуть ані належного призначення, ані потрібних відомостей, ані необхідної здатності для відповідної діяльності. Такий стан цих людей шкодитиме не лише окремим особам, а і людській суспільності, і навіть всьому краю! [12, с. 47–48].

Хоч видавати підручники було важко, та все ж діяльність священників, шкільних наставників, вищого духовенства свідчить про енергійні заходи щодо закладання шкіл та опіки над ними. Ця діяльність формувала в колах української духовної інтелігенції усвідомлення важливості школи

для розвитку нації, активізувала боротьбу за національно-культурне відродження українців Галичини, Буковини, Закарпаття.

Ю. Федькович просвітницькою діяльністю та виробленням нових підходів до навчального процесу в школі намагався сприяти підвищенню національної свідомості населення Буковини. Стурбований станом освіти в народних школах, педагог писав: “Вчитель повинен сам добре читати, грамотно писати, рахувати і вміти всього того розумно по-людськи навчити дітей, не пускаючи в рух кулаків” [4, с. 337]. Він аналізував роботу шкільних рад та інспекторів, звертав увагу на важкий економічний стан тогочасних шкіл, коли не було ні підручників, ні відповідних шкільних приміщень. Особливою проблемою була фахова підготовка вчителів і низький рівень володіння найновішими досягненнями методики. За таких обставин, вважав Ю. Федькович, школа “не може відповідати вимогам педагогіки” [7, с. 23]. Своєю організаційно-педагогічною працею Ю. Федькович намагався допомогти народу в господарському вихованні й навчанні дітей. З цією метою написав чимало байок, оповідань, казок для шкільних читанок. На жаль, зі всього написаного йому вдалося 1869 р. видати у Відні лише “Співаник для господарських діточок”.

Багато зробив для розвитку освіти Буковини вчений і методист, педагогічний діяч О. Попович. Його перу належать підручники для народних шкіл. Педагогічні статті О. Поповича, присвячені організації навчально-виховного процесу в школах і методикам викладання різних предметів, мають науково-методичне значення, в них зустрічаємо елементи економічної освіти дітей. Важливим засобом навчання та господарського виховання педагог вважав практичні роботи дітей “у городцях”, спостереження за природою, все, що робить дитина руками, бо “дитина знає лише те, що сама собі напрацює, дитина забуває, що виділа або чула, але ніколи не забуває того, що робила”. Такі поради за своєю суттю наближаються до концепції Вальдорфської школи, до поглядів Рудольфа Штайнера: у навчанні головне – опора на власний досвід дитини [6].

Видатний учений, посол до Чернівецького та Віденського сейму, провідир українського національного відродження і творець українського шкільництва на Буковині С. Смаль-Стоцький у своїй культурно-просвітницькій діяльності значну увагу приділяв економічним проблемам краю. Для підтримки та зміцнення становища селян, вважав учений, необхідно докласти “всіх сил, ... аби сей стан скріпився, зміцнився, став якнайбільше незалежним. Тоді той стан стане підвалиною нашого культурного й економічного поступу, нашої політичної сили” [10, с. 121–123]. З цією метою С. Смаль-Стоцький активно взявся за створення системи позичкових кас і дрібних

кооперативних об'єднань на Буковині. Подібні селянські організації на той час уже були поширені у Західній Європі. Поступово цей рух розгортався у Галичині. Однак на Буковині далі окремих газетних публікацій справа не рухалася. Як депутат Буковинського сейму 1893 р. С. Смаль-Стоцький виступив із промовою, яку присвятив питанням організації кредиту для селян; обґрунтував необхідність створення на Буковині мережі закладів за системою Райфайзена, що, на його думку, була найбільш придатною для селян.

С. Смаль-Стоцький 1900 р. видав "Порадник, як закладати каси пожиткові і щадниці", у квітні 1903 р. опублікував відозву про об'єднання селянських кас. "Тоті каси, – зазначалося у відозві, – повинні тепер зробити межі собою спілку і усі зв'язатися до купи в один кріпкий союз, аби через те прибуло їм сили і аби вони руским хліборобам принесли ще більший пожиток, подали їм ще більшу поміч і поратунок" [11]. Загальні збори представників селянських фінансових установ 10 травня 1903 р. прийняли ухвалу створити союз хліборобських спілок на Буковині "Селянська каса", який очолив С. Смаль-Стоцький. "Селянська каса", крім організації по селах кооперативів, поширила діяльність райфайзенек на купівлю і продаж землі. У 1912 р. вона об'єднувала 174 українські кооперативи, у тому числі 159 райфайзенек.

Виховна теорія педагога, видатного культурно-освітнього діяча Закарпаття О. Духновича побудована на принципах виховання у праці. "Дай си-ну твоєму здоровий розум, – закликав він батьків, – дай йому добрий нрав, дай йому науку, способность, трудолюбие" [1, с. 4]. На думку педагога, трудове виховання має враховувати вікові особливості школярів, не переважувати їх, не змушувати до непосильної праці: "В упражнєніях телесних учитель да позорствует весьма на возраст и на состав тела учеников своїх" [1, с. 36]. Свої думки з приводу теорії виховання дітей О. Духнович практично реалізував на сторінках "Книжци читальної для начинающих", яку розглядаємо як значний внесок у розвиток теорії виховання молодших школярів, де складовою було господарське виховання дитини.

У складі Чехословаччини соціально-економічне становище Закарпаття дещо поліпшилося порівняно з часом перебування в межах Австро-Угорщини. Провідна роль у розбудові тогочасного шкільництва належала А. Волошину. Виховну концепцію педагог розробляв за такими напрямками: виховання духовності, високої моралі, забезпечення трудового, економічного, естетичного, фізичного виховання. У своїх "Азбуках" початку ХХ ст. А. Волошин вперше виступив поборником гуманістичних ідеалів – правдивості, гідності, любові та поваги до старших, віри в Бога та ін. Їх педагог прагнув прищепити шляхом формування патріотизму та націона-

льної гордості. Відповідно А. Волошин добирав методичні матеріали для абеток, логічно й послідовно komponував їх на допомогу вчителю й учню.

Традиції О. Духновича і А. Волошина продовжував О. Маркуш. Спрямованість букваря “Зорниці” (1924 р.) зосереджена на вихованні моральних рис особистості. Педагог актуалізував принцип народності добром засобів народної педагогіки. Проаналізовані букварі, якими послуговувалися в українських школах Закарпаття початку ХХ ст., а це: “Карпаторуській буквар” (Д. Вислоцький, Ужгород, 1922 р.), “Рідне слово. Буквар для неграмотних” (А. Домбровський, Львів, 1928 р.), “Букварь для народных школ епархії Пряшевской” (І. Кизак, Пряшів, 1921 р.), “Букварь. Читайте и пишите” (О. Маркуш та Ю. Ревай, Прага, 1937 р.) – переконують, що освітня спрямованість була досить різнобічною, а визначальними пріоритетами – загальнолюдські цінності. Широке використання в них скарбів народної педагогіки і такі напрями виховання, як моральне, трудове, господарське, були першою сходиною економічного виховання дітей.

У середині ХІХ ст. система шкільництва служила засобом денационалізації західноукраїнського населення, навчанням у школі було охоплено лише 14% дітей шкільного віку, контроль за діяльністю шкіл було покладено на церкву, із 43 книжок, написаних між 1837 і 1850 рр. українською мовою, 40 належало перу священників. Це була “доба гегемонії греко-католицького духовенства, яке творило тоді єдину репрезентивну верству, що в перших декадах ХІХ ст. започаткувала відродженецьку добу” [9, с. 212]. Лише у другій половині ХІХ ст. вагомим чинником культурно-освітніх зрушень на Західній Україні стане світська інтелігенція – вчителі, юристи, вчені, письменники та чиновники.

Справа ж економічної освіти населення вимагала особливої роботи: передусім, елементарної грамотності, вироблення у кожної людини потреби здобувати знання для доцільного ведення господарства. “Однак не бракло у нас і перед заснуванням “Просвіти” людей для ширення господарського значіння і культури, – писав М. Творидло. – До 1848 року *незнана авторів цих стрічок ніяка господарська література* в Галичині, крім двох книжок: 1) “Руководство ко умноженію і годованію садовини по селах і місточках” Гавришкевича вид. 1844 р. в Перемишлі і 2) “Наука о управі тютюну для Галиціянов, іждевенієм правительства іздадеся” в Відні 1847 року. У рр. 1848–1868 містила статті на господарські теми “Зоря” (1848–1857), головно за редакції А. Павенцького, а також “Галичорусській Вістник”, заснований в 1849 р., а перенесений відтак як “Вісник” до Відня. В 1850 році містила господарські статті “Сельская Рада” ч. 1–5, господарству був присвячений “Місяцеслов господарській” в рр. 1851–52.

В 1852 році появилoся “Короткое наставление” до розширення, засадження дерев всякого рода для сeльського міру” і цьогож року “Поучение що до захованя мір предостереження при добираню коней мающих їдкі золзи, носатизну і черви”, обі коштом державним” [13, с. 108–109].

Від 1861 р. з’являються популярні часописи, в яких видно значно більше уваги до господарської долі українського населення, зокрема “Письмо до Громади” (1863 р. – 4) Шеховича, “Дім і школа” (1863 р. – 4) Гушалеви́ча, “Неділя” (1865 р. – 6) Попеля, “Порадниця домашна” та “Секретар” (1865 р.) Шеховича. В 1862 р. у Перемишлі Л-ський видав “Рільництво”, а в 1864 р. Боби́кевич Теодор в Коломиї – “Порадник для любителів скотоводства” [13, с. 108–109].

З початком створення товариства “Просвіта” (1868 р.) серед українського народу розпочинається культурно-просвітня робота, пропаганда економічних і педагогічних ідей вітчизняних та європейських учених. Велику групу видань перших років діяльності товариства “Просвіта” склали підручники для початкових і середніх українських шкіл Галичини. Від 1869 р. до 1876 р. “Просвіта” випустила 22 підручники загальним тиражем 15,1 тисяч примірників. Авторами й укладачами перших українських підручників для середніх шкіл були відомі західноукраїнські просвітителі О. Огоновський, А. Вахнянин, О. Барвінський, П. Свенціцький, Ю. Романчук та ін. [5, с. 75].

Окресливши у статуті завдання не лише культурного розвитку, а й економічної освіти українського населення Галичини, “Просвіта” у 1908 р. починає видавати для дорослих серію “Господарська бібліотека”. До неї входили популярні виклади основ науки господарювання, необхідні кожному селянинові, більшість книжок було присвячено практичним та економічним аспектам сільського господарства. У серії “Взірцевий Господар” за 1908–1909 рр. видано підручник із рільництва для селян, який переклали з польської мови І. Брик, А. Глодзінський, М. Коцюба. У цій серії видано книгу М. Михалеви́ча “Пасіка, що треба знати, чо́го постаратися, та як що коли робити, щоби пасіка все добре велася” (1910 р.), два томи І. Кулі́шера “Наука про народне господарство” (1912–1913 рр.), переклад здійснено М. Залізняком.

Реальною допомогою у підвищенні рентабельності господарств, покращенні обробки ґрунтів, отриманні при мінімальних витратах високої врожайності була книга мандрівного вчителя господарства С. Кузика “Рільничі досвіди і проби, роблені заходом товариства “Просвіта” у Львові на селянських господарствах в літах 1908–1910”. Видання підготовлене на основі дослідів, що проводилися у 40 повітах, 83 місцевостях зі звітами 121 дослідника. Книга була ілюстрована, довідковий матеріал включав алфаві-

тний показчик районів та місцевостей, де проводилися дослідження, і людей, які подали звіти [5, с. 90]. Такі видання допомагали підвищувати економічну і фахову освіченість українського селянства, покращувати і вдосконалювати методи господарювання. Видавалася також спеціальна серія, до якої увійшло 36 книжок, присвячених господарським темам. У серії “Господарська бібліотека”, редактором якої був М. Коцюба, потім С. Кузик, вийшло 8 книг загальним тиражем 23 тисячі примірників [5].

Важливим етапом у розробці економічних програм у Галичині став організований “Просвітою” Перший український просвітньо-економічний конгрес 1909 р., в якому взяли участь просвітители всієї України, щоб об’єднати зусилля та скоординувати свої дії [5, с. 85]. Після 1928 р. “Просвіта” починає видавати серію “Бібліотека “Життя і Знання”. Про авторитет і масштаби діяльності “Просвіти” свідчить той факт, що до 1939 р. мережею філій і читалень було охоплено 85% західноукраїнських земель. “Просвіта” стає наймасовішою культурно-просвітньою організацією, яка спрямовує свої погляди на потреби народу, розвиток економіки краю. Головною умовою культурного піднесення народу “Просвіта” вважала саме високий рівень життя.

Видавалися популярно написані поради, в яких автори зверталися водночас до молоді про здобуття фаху, та до батьків, вплив яких на молоду людину був психологічно значним. Приклад такої книги – “Фахові школи – порадник для батьків та молоді” І. Лучишина [3]. Основне завдання товариства “Сільський господар” щодо теоретичної та практичної підготовки селянства до продуктивної праці в сільському господарстві та кооперації реалізував Є. Храпливий. Порадником в організаційних справах для гуртків і філій “Сільського господаря”, методичним посібником, “програмою фахової агрокультурної праці ...сільгосптовариств”, надзвичайно потрібним підручником стала книжка Є. Храпливого “За хліборобську справу” [14, с. 373].

У методичних рекомендаціях для хліборобського вишколу молоді зверталась увага на роль знань, освіти у вихованні хлібороба і громадянина. “Освічена людина – це та, яку шанують, з якою рахуються, – писав Є. Храпливий. – Щоби добути хліборобську освіту поза хліборобськими школами, яких у нас так мало, мусять хлібороби гуртуватися у Гуртках “Сільського господаря”, читати пильно наші господарські часописи та книжки...” [15]. Важливою ділянкою освітньої праці серед селян Є. Храпливий вважав організацію економічної освіти дорослих, зокрема залучення сільського жіноцтва до секцій господинь при гуртках товариства “Сільський господар”. При централі товариства “Сільський

господар” була організована Головна секція господинь, яку очолила О. Кисілевська. За декілька років наполегливої праці Головна секція господинь налічувала 14 тис. організованих селянок.

Із запровадженням з 1932 р. обов’язкового теоретичного навчання у старших класах середніх і народних шкіл основ кооперації постало питання підручників. До часу, коли був виданий окремих шкільний підручник про народне господарство та науку кооперації, учитель повинен був сам на підставі додаткової літератури готувати відповідні бесіди на кооперативні теми. Економічне навчання проводилося так, щоб зацікавити молодь до самостійного вивчення кооперації та поглибити симпатії до кооперативної ідеї. З наукою кооперації мав бути ознайомлений не лише той учитель, який вів окремі години кооперації, а все рідношкільне вчителство, щоб використовувати набуті знання для поглиблення кооперативних відомостей при навчанні інших предметів. Під час викладання історії та географії треба було також торкатися економічних питань, на уроках української мови – порушувати такі питання, як писання протоколу засідань, ведення кореспонденції. Словом, увесь учительський склад кожної української школи повинен був розуміти і симпатизувати всіма силами вихованню молоді в кооперативному руслі.

У культурно-освітній роботі Ревізійного Союзу Українських Кооперативів (РСУК) значна роль належала видавничій діяльності товариства, тижневику “Господарсько-кооперативний часопис”, де популяризувалися кооперативні ідеї серед найширших верств української громадськості, публікувалися матеріали на кооперативні теми. Щорічно видавництво РСУК здійснювало випуск серії підручників для потреб вищої освіти, економічного та кооперативного навчання, виховання кооперативних організаторів і торгівельних референтів; для масового навчання на кооперативних курсах і масової кооперативної пропаганди. Друкувалися також окремі книги з інструкціями та порадами: П. Панченко, “Порадник крамаря”; Є. Храпливий, “Молочарське книговодство”, “Як працювати у Хліборобському вишколі молоді”; Р. Димінський, “Раціоналізація бюрової праці”; інші ж поширювали та поглиблювали знання кооперативної історії (Д. Рассель, “Кооперація і національні завдання”; М. Туган-Барановський, “Кооперація, її природа та мета”), видані окремо й опубліковані в пресі книги, інструктивно-методичні поради.

Одним із засобів поширення друком організаційних засад і загальнокооперативної пропаганди з додатком текстів законів було періодичне видання РСУК “Календарець Українського Кооператора”, часопис “Кооперативна Республіка” висвітлював кооперативні проблеми, питання національної економіки. На сторінках “Кооперативної Республіки” провідні вчені С. Бо-

родаєвський, А. Жук, К. Коберський, Д. Коренець, В. Левинський, Б. Мар-тос, О. Мицок, Г. Міллер, Ю. Студинський, В. Тотоміанц, М. Щербина публікували праці про досвід української та зарубіжної кооперації й економічної науки. У перекладі з іноземної мови були опубліковані праці Ш. Жіда, Д. Расселя, Д. Ворбаса.

Розвитку економічної освіти дітей та молоді, пропаганді ідей кооперації та безперервної освіти, організації кооперативного навчання присвячені праці Д. Коренця – відомого педагога, організатора торговельно-кооперативно-шкільництва. Актуальним і в сучасних умовах розвитку українського суспільства є теза Д. Коренця про зв'язок ступеневої професійної освіти особистості з принципом природовідповідності. Щоб уникнути апатії до навчання, байдужості й не калічити душу дитини, педагог рекомендував батькам навчати відповідно до її природних здібностей, таланту. “Є діти, що більше схильні до книжної науки, а є інші діти, що більше надаються до практичної науки, – писав Д. Коренець. – Тому вчасно пізнати, довідатися, до чого саме дитина надається, є справою дуже важливою для її майбутнього” [2]. Прихильник фахової освіти Д. Коренець закликав організувати професійну орієнтацію молоді, різні види консультацій, створювати “порадні для вибору звання”, що знаходило підтримку серед найбільш прогресивних освітян краю.

Великої ваги західноукраїнські педагоги надавали освіті й самоосвіті дорослих. У “Пораднику для самоосвітніх гуртків” (1934 р.), розробленому К. Коберським, Д. Коренцем, А. Жуком, Й. Раковським та іншими однодумцями, розкрито організаційні форми, методи і засоби навчання дорослих створенням різноманітних курсів і гуртків. “Порадник” став своєрідним підручником, у якому викладені методологічні та методичні засади їх діяльності, визначено мету освіти дорослих: “Освіта дорослих у нинішнім розумінні має створити з кожної особи гармонійно розвинену людину, яка вмiла би радити собі у складній плутанині нинішнього життя, яка вмiла би розуміти всі суспільні явища, знайти для себе місце у спільнім житті і брати в ньому діяльну, творчу участь” [8]. Завданням виховання при цьому визначався розвиток розуму, характеру й волі, громадянських, національних і державних почуттів. У Статуті гуртка самоосвіти сформульовані завдання та засоби їх виконання, методика дискусійного читання, підготовки рефератів, коротких відповідей, анкетування, організації заочної освіти тощо, тож не лише йшлося про розбудову українського фахового шкільництва, але й подавалися цінні практичні поради щодо самоосвіти та самовиховання дорослих.

Справжнім методичним порадником українському вчителю краю став журнал “Шлях виховання й навчання” – педагогічний тримісячник, ор-

ган товариства “Взаємної помочі українського вчителства”, який виходив упродовж 1927–1939 р. Публікація в журналі “Шлях виховання й навчання” нарисі історії українського виховання, праць видатних українських педагогів (А. Домбровського, Д. Коренця, С. Русової, С. Смаль-Стоцького, М. Галушинського, О. Поповича, С. Сірополка, І. Ющишина), зарубіжного педагогічного досвіду, повідомлень про наукові дослідження з проблем психології дитини, порад з економічної освіти, кооперативного навчання, професійної орієнтації, боротьби з неписьменністю, інформацій про діяльність фахових шкіл в Україні та за кордоном – усе це допомагало закладати підвалини української педагогіки. Українське народне вчителство могло пишатися тим, що самостійно утримує єдиний на західноукраїнських землях педагогічний журнал, який захищав духовне життя українського народу.

Отже, у зазначений історичний період на західноукраїнських землях, не зважаючи на заборони й утиски панівних держав, для українських дітей і дорослого населення зусиллями культурно-просвітніх та господарських товариств видавалися педагогічні видання, порадики та підручники для економічної, кооперативної освіти, фахового навчання, що сприяло підвищенню ефективності господарювання. Книжка допомагала боротися з неписьменністю українського населення, яка хоч і не була ліквідованою, але серед молодого покоління суттєво зменшилася.

Культурно-просвітні товариства створили розгалужену інфраструктуру бібліотечних закладів просвітницького, молодіжного, педагогічного, економічного характеру, загальні фонди яких становили близько 1,5 млн. книг. Економічна освіта дітей і дорослих сприяла розвитку економічної діяльності, що відіграло важливу роль у розвитку сільського господарства, створювало сприятливі умови для піднесення матеріального добробуту українського селянства, розширювало можливості фахової освіти.

Дослідження змісту підручників, методичних порад і рекомендацій, розроблених педагогами минулого, свідчить про їхню цілеспрямованість на розвиток економічної освіти дітей і дорослого населення, тож як цінний історико-педагогічний досвід може бути використаний із метою вдосконалення змісту, організаційних форм, засобів і методів виховання в сучасних умовах.

1. *Духнович А.* Народная педагогия в пользу учителей сельских / *А. Духнович.* — Львів, 1857. — 91 с.
2. *Коренець Д.* Що робити з дітьми // Рідна школа. — 1934. — Ч. 10. — С. 150—151.
3. *Лучишин І.* Фахові школи – порадики для батьків та молоді / *І. Лучишин.* — Львів, 1930. — 64 с.

4. Написання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. — Львів, 1910. — Т. 1. — 501 с.
5. Нарис історії “Просвіти” / *Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк*. — Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. — 232 с.
6. *Пенішкевич О. І.* Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) / *О. І. Пенішкевич* : Монографія. — Чернівці : Рута, 2002. — 520 с.
7. *Погребенник Ф.* Інспекторські звіти Федьковича та його промови на Повітовій вчительській конференції (перекл. з німецької мови) / *Ф. Погребенник*. — Чернівці, 1958. — 40 с.
8. *Порадник для самоосвітніх гуртків // Науково-популярна бібліотека товариства “Просвіта”*. — Львів : Накладом фонду “Учітєся, брати мої”, 1934. — Кн. № 14. — 126 с.
9. *Семчишин М.* Тисяча років української культури / *М. Семчишин*. — К., 1993. — 550 с.
10. *Смаль-Стоцький С.* Політика реальна / *С. Смаль-Стоцький // Буковина*. — 1896. — Ч. 85. — С. 53—85.
11. *Смаль-Стоцький С.* В справі заснування союзу усіх руських кас райфайзенських / *С. В. Смаль-Стоцький // Руська Рада*. — 1903. — Ч. 13.
12. *Ступарик Б. М.* Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / *Б. М. Ступарик, В. Д. Моцок* ; [За ред. *Б. М. Ступарика*]. — Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1995. — 175 с.
13. *Творидло М.* Економічна діяльність “Просвіти” / *М. Творидло // Календар товариства “Просвіти” на переступний рік 1928. Ювілейне видання з нагоди 60-ліття “Просвіти” і 50-ліття календаря*. — Львів : Коштом товариства “Просвіта” у Львові, 1927. — С. 106—129.
14. *Храпливий Є.* “За хліборобську справу” / *Є. Храпливий // Кооперативна Республіка*. — 1932. — Ч. 10. — С. 373.
15. *Храпливий Є.* Як працювати у Хліборобському Вишколі Молоді. Друге, поправлене видання / *Є. Храпливий*. — Краків : Накладом “Українського Видавництва” в Краківі, 1940. — 138 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2011

3. Гунтерс

Педагогические издания, учебники и методические пособия для экономического образования детей и взрослых (западноукраинские земли XIX – начала XX в.)

В статье рассматривается педагогическая, культурно-просветительная деятельность украинских общественных организаций и педагогов, их роль в деле подготовки педагогических изданий, учебников и методических пособий для экономического образования детей и взрослых на западноукраинских землях XIX – начала XX в.

Ключевые слова: экономическое образование детей и взрослых, кооперация, профессиональное образование, культурно-просветительные организации, общества “Просвіта”, “Рідна школа”, “Сельский господарь”, Ревизионный Союз Украинских Кооперативов.

Z. Hipters

**Pedagogical Issues, Textbooks and Manuals
for Economic Education of Children and Adults
(West Ukraine in the XIXth – in the Beginning of the XXth Centuries)**

The author considers pedagogical, cultural and educational activity of Ukrainian social organizations and teachers, their role in the process of preparation of pedagogical issues, textbooks and manuals for economic education of children and adults in West Ukraine in the XIXth – in the beginning of the XXth centuries.

Key words: economic education of children and adults, cooperation, vocational education, cultural and educational organizations, “Prosvita”, “Ridna Shkola”, “Selskyi hospodar”, Revisionary Union of Ukrainian Cooperatives.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович